AGRESSIV XULQ ATVOR SABABLARI VA TURLARI

Qobilova Nasiba Ismatjon qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti stajyor o‘qituvchi
Eshqulova Charos Alimuhammat qizi
Jizzax davlat peadgogika universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada insonning agressiv xulq atvori sabalari, ularning kelib chiqishi haqida so‘z yuritiladi. Agressiv xulq atvor turlari haqida to‘liq ma’lumotlar berilgan bo‘lib ular orqali agressiyani yaxshiroq tanib olishimiz mumkin.*

Kalit so‘z: *Agressiv xulq, zarar yetkazish, qo‘rqitish biologik omillar, atrof-muhit, psixologik omil, og‘zaki tajovuz, jismoniy tajovuz, passiv tajovuz, jinsiy tajovuz.*

Agressiv xulq - bu turli xil qat’iylik va dushmanlik shakllarini o‘z ichiga olgan murakkab mavzu. Bu zarar etkazish, qo‘rqitish yoki boshqalarga hukmronlik qilish uchun mo‘ljallangan harakatlar yoki xatti-harakatlarni anglatadi. Og‘zaki tajovuzdan jismoniy zo‘ravonlikka qadar, tajovuzkor xatti-harakatlar odamlar va butun jamiyat uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Agressiv xulq-atvorning sabablari. Agressiv xatti-harakatni tushunish haqida gap ketganda, uning paydo bo‘lishiga yordam beradigan bir qancha omillar mavjud. Har bir alohida holat farq qilishi mumkin bo‘lsa-da, bu hayratlanarli hodisaga oydinlik kiritadigan bir nechta umumiy sabablar:

1. Biologik omillar: Agressiyaga genetika va gormonal nomutanosiblik kabi biologik omillar ta’sir qilishi mumkin. Ba’zi odamlarda tajovuzkorlikka genetik moyillik bo‘lishi mumkin, boshqalari esa tajovuzkor tendentsiyalarni kuchaytirishi mumkin bo‘lgan testosteron kabi ba’zi gormonlar darajasini oshirishi mumkin.
2. Atrof-muhit omillari: Inson ulg‘aygan muhit uning xulq-atvorini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Uyda yoki jamiyatda zo‘ravonlikka duchor bo‘lish, qarovchilar tomonidan e’tiborsizlik, suiiste’mollik yoki tajovuzkor xatti-harakatlarga guvoh bo‘lish tajovuzkor tendentsiyalarning rivojlanishiga yordam beradi.
3. Psixologik omillar: Ba’zi psixologik sharoitlar va buzilishlar tajovuzkor xatti-harakatlarga yordam berishi mumkin. Masalan, xatti-harakatlarning buzilishi yoki vaqti-vaqti bilan portlovchi buzilish kabi impuls nazorati buzilishi bo‘lgan odamlar aniq provokatsiyalarsiz takroriy tajovuz epizodlarini ko‘rsatishi mumkin.
4. Ko‘ngilsizlik va stress: Umidsizlik va stress hissi ham ba’zi odamlarda tajovuzkor xatti-harakatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Og‘ir qiyinchiliklarga duch kelganda yoki ularning ehtiyojlari qondirilmasa, ular o‘zlarining his-tuyg‘ularini ifodalash yoki vaziyatni nazorat qilishni tiklash uchun tajovuzkor harakatlarga murojaat qilishlari mumkin.
5. O‘rganilgan xatti-harakatlar: Agressiyani kuzatish va taqlid qilish orqali o‘rganish mumkin. Agressiya normallashgan yoki mukofotlanadigan muhitda o‘sadigan odamlar bu xatti-harakatlarni o‘z maqsadlariga erishish yoki hukmronlik qilish vositasi sifatida qabul qilishlari mumkin.

Shuni ta’kidlash kerakki, bu sabablar tajovuzkor xatti-harakatlarni oqlamaydi yoki oqlamaydi, balki uning namoyon bo‘lishiga yordam beradigan turli omillar o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sir haqida tushuncha beradi. Ushbu asosiy sabablarni tushunib, biz oldini olish va aralashuv uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishga harakat qilishimiz mumkin.

Shunday qilib, sizda bor - tajovuzkor xatti-harakatlarning ba’zi umumiy sabablari haqida umumiy ma’lumot. Shuni yodda tutish kerakki, har bir shaxs noyobdir va inson xatti-harakati haqida gap ketganda, bir nechta omillar ko‘pincha murakkab yo‘llar bilan o‘zaro ta’sir qiladi.

Agressiv xulq-atvor turlari. Agressiv xulq-atvorni tushunish haqida gap ketganda, turli yo‘llar bilan namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lgan turli xil turlari mavjud. Ushbu bo‘limda men mavzuni yoritish uchun ba’zi umumiy misollarni ko‘rib chiqaman.

1. Og‘zaki tajovuz: Og‘zaki tajovuz boshqalarga zarar yetkazish yoki tahdid qilish uchun so‘z yoki tildan foydalanishni o‘z ichiga oladi. Bunday xatti-harakatlar kimgadir haqorat, ism qo‘ng‘iroq qilish, baqirish va haqoratli so‘zlarni ishlatishni o‘z ichiga olishi mumkin. Shuni ta’kidlash kerakki, og‘zaki tajovuz ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri, ham bilvosita bo‘lishi mumkin, ba’zida odamlar istehzo yoki maqtov kabi passiv-agressiv taktikalarga murojaat qilishadi.
2. Jismoniy tajovuz: Jismoniy tajovuz deganda odam boshqa shaxsga yoki uning mulkiga nisbatan jismoniy kuch ishlatadigan har qanday xatti-harakat tushuniladi. Bunga urish, tepish, itarish, mushtlash yoki hatto vandalizm harakatlari orqali narsalarga zarar yetkazish kiradi. Jismoniy tajovuz ko‘pincha g‘azab va umidsizlikdan kelib chiqadi, lekin rashk yoki hududiy nizolar kabi boshqa asosiy muammolarning natijasi bo‘lishi mumkin.
3. Munosabatli tajovuz: Munosabatdagi tajovuz boshqa shakllarga qaraganda ancha nozik, ammo bir xil darajada zararli. Bu, birinchi navbatda, ijtimoiy muhitda yuzaga keladi va boshqalarga hissiy yoki ijtimoiy zarar etkazish uchun munosabatlar va ijtimoiy dinamikani manipulyatsiya qilishni o‘z ichiga oladi. Munosabatdagi tajovuzga misollar orasida mish-mishlarni tarqatish, kimnidir guruhdan ataylab chiqarib tashlash, jazolash vositasi sifatida jim muomala qilish yoki ijtimoiy media platformalari orqali kiberbullying bilan shug‘ullanish kiradi.
4. Passiv tajovuz: Passiv-tajovuzkor xatti-harakatlar muammoni ochiqdan-ochiq qarama-qarshilik bilan emas, balki bilvosita dushmanlik bilan ifodalash bilan tavsiflanadi. Shaxslar

kechikish, muhim vazifalarni yoki majburiyatlarni ataylab unutish, tashvishlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri hal qilish o‘rniga jimgina so‘kish yoki boshqalarni buzish uchun istehzoli so‘zlar qilish kabi xatti-harakatlarni namoyon qilishi mumkin.

5. Jinsiy tajovuz: Jinsiy tajovuz boshqa shaxsning roziligi va chegaralarini buzadigan har qanday nomaqbul jinsiy yutuqlar yoki xatti-harakatlarni o‘z ichiga oladi. Bunga roziliksiz teginish, shahvoniy xarakterdagi nomaqbul izohlar, ularning ruxsatisiz onlayn tarzda kimnidir ta’qib qilish (kiber ta’qib sifatida tanilgan) yoki ish joyida yoki boshqa muhitda jinsiy zo‘ravonlik bilan shug‘ullanish kiradi.

Bu mavjud bo‘lgan turli xil tajovuzkor xatti-harakatlarning bir nechta misollari. Agressiya turli omillar, jumladan, individual psixologiya, tarbiya va ijtimoiy ta’sirlar ta’sirida bo‘lgan murakkab mavzu ekanligini unutmaslik kerak. Agressiyaning bu turli ko‘rinishlarini tushunish orqali biz sog‘lom o‘zaro munosabatlar va munosabatlarni rivojlantirish uchun ularni yaxshiroq tanib olishimiz va ularga murojaat qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Deviant xulq-atvor psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma I.M. Xakimova Toshkent – 2014 8-9 bet
2.Zo‘ravonlik, ozan (2024). holatlari va unga doir chora tadbirlar. Qobilova Nasiba Ismatjon qizi. issn 2181-3523 3-jim, 3-son, 2024-yil, fevral , 14.
3.Qobilova N.Iroda rivojlanishining xorijiy olimlar tomonidan o‘rganilganligi holati. // Zamonaviy ta’limda pedagogika va psixologiya jurnali. – 2023. – T. 3. – Yo‘q. 1.
4.Qobilova N. Djavlanova N. Turdiyev N Oiladagi zo‘ravonlik masalalari 992 bet Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник НамГУ-NamDU ilmiy axborotnomasi–2024-yil_2-son.